
De Volkstellingsronde van 2010

PAOLO VALENTE

Hoe wordt de bevolking van Europa geteld?

In veel landen wordt, meestal eens in de tien jaar, de bevolking geteld, zodat de behoefte aan allerlei (lokale) voorzieningen kan worden vastgesteld. Volkstellingen zijn echter kostbaar en steeds vaker aarzelen of weigeren mensen om mee te werken. In Nederland bijvoorbeeld wordt al sinds 1971 geen volkstelling meer gehouden. Om toch aan de benodigde informatie te komen zijn daarom nieuwe telmethoden ontwikkeld, waarbij bestaande databronnen worden ingezet. Dit artikel geeft een overzicht van de alternatieven die anno 2010 in Europa worden gebruikt.

Foto: wikimedia. Volkstelling 1925; ambtenaar bezoekt zigeunerfamilie.

De Verenigde Naties bevelen aan dat elk land ten minste eens in de tien jaar een volkstelling organiseert. Daarmee kan het aantal inwoners in beeld worden gebracht en welke demografische, sociale en economische kenmerken zij hebben. Die informatie is essentieel om de behoefte aan lokale voorzieningen vast te stellen, bijvoorbeeld

op het gebied van onderwijs, gezondheid en transport. Combinatie met andere bronnen, bijvoorbeeld surveys op het gebied van wonen, werken of de agrarische infrastructuur, levert extra informatie op.

Traditioneel worden alle inwoners benaderd en ondervraagd. Een aantal persoonlijke kenmerken wordt genoteerd (zie kader). Er zijn evenwel nieuwe uitdagingen: de steeds veranderende behoefte aan informatie, de behoefte om informatie die al via andere bronnen beschikbaar is te koppelen aan de volkstellingsgegevens, frequentere updates, meer weerstand van de bevolking, en de hoge kosten.

Daarom worden alternatieven ontwikkeld: in de Volkstellingsronde 2010/2011 gebruikt de helft van de Europese landen ook andere bronnen. We onderscheiden zes alternatieven voor de 'traditionele' volkstelling.

Alternatief 1: lange versus korte vragenlijst

Iedereen vult een korte vragenlijst in maar aan een steekproef van de bevolking wordt een lange vragenlijst voorgelegd. De korte lijst gaat over basiskenmerken als leeftijd, geslacht, samenstelling huishouden, en enkele kenmerken van de woning. Een korte vragenlijst invullen is voor de meeste mensen geen probleem, en deze werkwijze levert aanzienlijke financiële besparingen op. Complicerende factoren zijn echter dat het veldwerk ingewikkelder is en

vooral, dat de uiteindelijke informatie minder toereikend is om iets zinnigs te zeggen over kleine geografische eenheden. In Canada is dit een gangbare werkwijze.

Alternatief 2: gebruik van bevolkingsregister

In Noord-Europa worden de administratieve (bevolkings)registers voor allerlei statistische doeleinden gebruikt. Ook bij de volkstelling wordt geput uit deze registers. Niemand hoeft een vragenlijst in te vullen. Opzet en onderhoud van registers is natuurlijk een kostbare zaak, maar een volkstelling kost vrijwel niets extra. De gegevens zijn continu beschikbaar, en je kunt bij wijze van spreken iedere dag een volkstelling houden. Informatie is uiteraard beschikbaar voorzover deze in de registers is opgenomen. Alleen als het mogelijk is om informatie op individueel niveau in verschillende registers te koppelen kan de reikwijdte van de informatie worden verbreed. Dat betekent dat registerautoriteiten en statistische bureaus nauw moeten samenwerken, en dat wetgeving dergelijke samenwerking niet in de weg moet staan.

Alternatief 3: combinatie bevolkingsregister en vragenlijst

Als de registers te weinig informatie verschaffen kan aanvullend aan de gehele bevolking (of een steekproef daaruit) worden gevraagd om een vragenlijst in te vullen. Dat kan ook helpen om de kwaliteit van de registers te verbeteren. Vergeleken met de traditionele volkstelling kan dit een efficiënte oplossing zijn. Wel is de methode arbeidsintensief en kostbaar en legt deze extra druk op de bereidheid van de bevolking om mee te werken. De Baltische Staten, Italië, Spanje en Tsjechië gaan in 2011 zo te werk.

Alternatief 4: combinatie bevolkingsregister met bestaande onderzoeken

Deze variant lijkt op de voorgaande, maar dan zonder extra veldwerk. De benodigde informatie kan uit bestaande (steekproef)onderzoeken worden gehaald. Het register vertelt ons hoeveel mensen er zijn, waar ze wonen, en bevat een aantal van hun kenmerken. De onderzoeken leveren aanvullende informatie, mits zij op individueel niveau kunnen worden gekoppeld. Dat laatste kan natuurlijk een heel ingewikkelde operatie zijn. Nederland ontwikkelde deze zogenoemde virtuele volkstelling in 2001 en zal de methode in 2011 opnieuw toepassen. Slovenië is van plan om iets dergelijks te doen.

Alternatief 5: combinatie traditionele telling en jaarlijkse update

Deze variant lijkt op de voorgaande. De Verenigde Staten hanteren deze methode in 2010: iedere tien jaar een volledige telling met een kort vragenformulier, gecombineerd met een grote steekproef uit alle huishoudens waarbij jaarlijks informatie wordt verzameld. Deze Annual Community Survey omvat circa twee procent van de totale Amerikaanse bevolking. Desondanks levert dat voor sommige kleinere regio's nauwelijks voldoende informatie op. Daarom wordt voor zulke regio's de informatie over meer jaren opgeteld.

Foto: Westercall.files.wordpress.com.

Alternatief 6: voortschrijdende telling

Frankrijk past sinds 2004 op ingenieuze wijze een methode toe, waarbij de informatie over meer jaren wordt opgeteld en op die manier een voortschrijdend beeld van de bevolking wordt geschetst. Kleinere gemeenten met minder dan 10.000 inwoners zijn daarbij in vijf groepen verdeeld. Ieder jaar wordt in één van deze groepen een volledige volkstelling gehouden. In alle andere (grotere) gemeenten wordt ieder jaar acht procent van de bevolking benaderd. Na vijf jaar zijn dan alle bewoners van kleine en 40 procent van de bewoners van grote gemeenten aan de beurt geweest, oftewel 70 procent van de totale Franse bevolking. Dit telsysteem levert voldoende betrouwbare informatie op voor kleine regio's. Steeds wordt de informatie van de afgelopen vijf

DE TRADITIONELE VOLKSTELLING

In een traditionele volkstelling worden alle inwoners direct benaderd met een vragenlijst waarin hun gegevens worden genoteerd. Die informatie wordt overal in het land op ongeveer hetzelfde moment verzameld, normaliter in een tijdsbestek van enkele dagen of weken. Vaak worden de formulieren door volkstellers gebracht en weer opgehaald maar door de te tellen persoon ingevuld, soms fungeren de volkstellers ook als interviewer. Een enkele keer gaat de telling per post. In 2011 zijn er 13 landen die ook de mogelijkheid bieden om via internet deel te nemen.

Hoewel simpel van opzet is een traditionele telling in de praktijk vaak toch heel lastig. In korte tijd moet veel gebeuren tegen hoge (personele en materiële) kosten. Alleen in die korte periode zijn er veel mensen (tellers) nodig, en iedere telling opnieuw moeten die worden gevonden en opgeleid. Het is geen routineklus die tien jaar later gemakkelijk even is te herhalen met precies dezelfde personen als de vorige keer werden ingehuurd. Bovendien moet er met veel landelijke en lokale partijen worden samengewerkt om de telling logistiek voor elkaar te krijgen. De bevolking moet bovendien worden voorgelicht en bereid worden gevonden om mee te werken. Dat laatste is een enorme uitdaging aan het worden: oudere alleenwonende stedelingen doen bijvoorbeeld vaak 's avonds de deur niet meer open. Verder zijn er steeds meer mensen moeilijk te bereiken omdat zij alleen wonen en vaak niet thuis zijn, en personen die erg mobiel zijn en feitelijk op meer adressen wonen. Ook vinden steeds meer mensen het raar of vervelend dat vragen worden gesteld waarop het antwoord bij de overheid al bekend is.

De traditionele telling wordt doorgaans niet vaker dan eens in de tien jaar gehouden. De informatie die beschikbaar komt is dan ook al gauw verouderd. Een update komt niet snel beschikbaar maar in het huidige tijdsgewricht zit menigeen daar wel naarstig op te wachten. Daarom is en wordt naar alternatieven gezocht.

Anno 2010 kennen 20 van de 27 EU-lidstaten een (gemeentelijk) bevolkingsregister: Zweden al sinds 1749, België sinds 1847 en Nederland sinds 1850. Deze registers bevatten informatie over ieder in de gemeente wonend persoon, zoals naam, geslacht, dag en plaats van geboorte, adres, burgerlijke staat, nationaliteit. Soms ook over huishoudenssituatie, beroep, vorige adres. De gegevens worden continu up-to-date gehouden. Informatie over geboorte, sterfte, huwelijksluiting en echtscheiding komt van de bevolking zelf of via andere registers. Wanneer iemand van de ene naar de andere gemeente verhuist, is hij/zij verplicht om dat te melden. De regelgeving rond de registers verschilt evenwel van land tot land. De gemeentelijke bevolkingsregisters werden aanvankelijk met de hand bijgehouden, maar tegenwoordig zijn ze gedigitaliseerd en is er vaak ook een nationaal register. Het naast elkaar bestaan van een gemeentelijk en een nationaal register betekent onder andere dat de kwaliteit van de gegevens wordt verbeterd onder meer doordat dubbeltellingen snel kunnen worden geëlimineerd.

jaar bij elkaar geteld en zo komt ieder jaar een nieuw, voortschrijdend gemiddeld statistisch beeld beschikbaar. Het systeem werd vooral ontwikkeld om sneller over nieuwere data te kunnen beschikken en om de inzet van arbeid en kosten beter in de tijd te spreiden.

Geografisch beeld

Steeds meer landen zeggen de traditionele telling vaarwel en kiezen een van de genoemde alterna-

tieven. Van de 40 Europese landen zal slechts de helft in 2010 of 2011 een traditionele telling houden. Tien jaar geleden waren dat er nog 27. Nu houden vier Scandinavische landen en Oosters-rijk registertellingen, 13 landen hanteren een combinatie alternatief (Baltische Staten, België, Duitsland, Italië, Nederland, Polen, Slovenië, Spanje, Tsjechië, IJsland, en Zwitserland), terwijl Frankrijk zijn eigen unieke voortschrijdende systeem heeft.

Dit artikel verscheen in *Population & Societies*, 467 (mei 2010). Parijs: Ined. http://www.ined.fr/fichier/t_publication/1506/publi_pdf2_pesa467.pdf. In die versie is ook een kaart opgenomen die laat zien welk land welke methode hanteert. De auteur schreef de tekst op persoonlijke titel. Zijn visie is niet noodzakelijkerwijs die van de VN.

Dr. Paolo Valente, United Nations Economic Commission for Europe, Genève, Zwitserland.
E-mail: paolo.valente@unece.org

Vertaling en bewerking: Gijs Beets